

**Проф. др Ивица Јанковец,
Правни факултет, Крагујевац
правни савешник “Енерџипројект Холдинг” а.д. у Београду**

Осигурање потраживања из спољнотрговинских послова

Појам осигурања потраживања

Живимо у време кредитне привреде. Како у домаћој тако и у међународној привреди, закључење посла у великој мери зависи од тога да ли продавац или далац услуга пристаје да му друга страна плати цену у ратама. Међутим, свако потраживање изложено је ризику неплаћања. Постоје врло различита средства обезбеђења потраживања, као што су залога, јемство и сл., а међу њима значајну улогу игра и осигурање потраживања.

Осигурање потраживања представља посебну област осигурања, уз осигурање имовине и осигурање лица. У тој области у пракси је нарочито значајно осигурање потраживања из спољнотрговинских послова, или тзв. осигурање извозних кредита (*export credit insurance*).

Осигурање извозних кредита пружа осигуранику имовинску заштиту од комерцијалних ризика, као што је ризик да дужник падне под стечај, али и од некомерцијалних ризика, као што је ризик да дужник обустави плаћања због рата или неких политичких мера. У оквирима наше земље спроводи се и то у доста скромном обиму само осигурање потрошачких кредита. У односима између наших предузећа осигурање од некомерцијалних ризика се не спроводи јер би могло бити у несагласности са економском политиком државе.

У нашој земљи осигурање извозних кредита низ година је успешно спроводила Југословенска банка за међународну економску сарадњу (ЈУБМЕС). Преко ЈУБМЕС-а држава је подстицала наш извоз и извођење инвестиционих радова од

стране наших предузећа у иностранству. Због санкција које су уведене према нашој земљи, осигурање извозних послова преко ЈУБМЕСА је замрло. Организације за осигурање не баве се осигурањем извозних кредита од некомерцијалних ризика због опасности од концентрације ризика. Мораторијум плаћања, на пример, који је увела једна земља у односима према неким или свим другим земљама, може имати такве финансијске последице које ни једна, па ни све осигуравајуће организације у земљи повериоца не би могле поднети.

Међутим, ситуација се променила, па је почетком године донет Закон о фонду за осигурање и финансирање спољнотрговинских послова.¹⁾ Ступањем на снагу тог Закона престао је да важи Закон о финансирању осигурања извозних послова против некомерцијалних ризика из 1973. године.

Организације за финансирање спољнотрговинских послова постоје и у читавом низу страних земаља. За време док су биле на снази санкције према нашој земљи, један вид санкција представљало је и то што те организације нису осигуравале улагања у Југославију, уколико је неких улагања уопште и било (неким индиректним начином). Међутим, почетком ове године немачки ХЕРМЕС је обновио своје активности у погледу немачких улагања и извоза у Југославију и треба се надати да ће тим путем кренути и сличне организације у другим земљама (САД, Великој Британији, Француској, Италији итд.). То има поред привредног и политички значај, јер одражава поверење које стране земље поново имају у нашу земљу.

Врсте осигурања извозних кредита

У зависности од тога да ли се као уговарач осигурања појављује поверилац или дужник, прави се разлика на кауцијска и *del credere* осигурања.

Код кауцијских осигурања уговор о осигурању закључује дужник (увозник). Он плаћа премију осигурања, с тим што ће осигуравач накнаду из осигурања исплатити повериоцу ако се деси осигурани случај. Једна страна, будући поверилац у основном послу, не пристаје да закључи посао са дужником ако овај претходно није извршио кауцијско осигурање.

Код *del credere* осигурања уговор о осигурању закључује поверилац и то у своје име и за свој рачун. Он плаћа премију осигурања, с тим да ако се деси осигурани случај њему осигуравач исплаћује накнаду из осигурања. Овај вид осигурања кредита користи се у пракси много чешће него кауцијско осигурање јер се поверилац (извозник) осигурава код организације у својој земљи, у коју може имати поверење. Међутим, разуме се да ће он у цену своје робе или услуге урачунати и премију осигурања.

Израз *del credere* користи се и у неким другим привредним пословима, кад се жели рећи да једна уговорна страна гарантује другој да ће треће лице извршити обавезу коју је преузело у односу према гаранту (као што је *del credere* комисион).

1. "Сл. лист СРЈ", број 3/2002.

Уз ова два основна вида осигурања извозних кредита, постоји још читав низ других који се ређе користе у пракси: осигурање трошкова за производњу робе намењене извозу, ако извоз због неких некомерцијалних ризика није могао бити обављен, испорука робе консигнационом складишту у иностранству, давање брода у закуп, улагање средстава у предузећа у иностранству, продаја брода на кредит, извођење инвестиционих радова у иностранству на кредит, испорука опреме у иностранство на кредит.

Осигурање се најчешће врши појединачним полисама, посебно кад су у питању веће суме осигурања. Дакле, за сваки извозни посао закључује се посебан уговор о осигурању.

Интереси и ризици који се осигуравају

Нови Закон предвиђа две врсте интереса који се могу осигурати.

Прво, осигурањем могу бити обухваћена потраживања наших извозника и то за случај немогућности наплате потраживања из иностранства и то због:

1. Неплаћених услуга у уговореном року, ако је дужник инострана држава или државна организација или правно лице за које гарантује држава. Да би имао права из осигурања, није потребно да извозник подигне тужбу против државе увозника. Довољно је да је потраживање доспело. Полази се од претпоставке да ће се страна држава, у случају да је извозник тужи, позвати на имунитет и да ће због тога тужба бити одбачена. Једино у случају кад се у уговору између извозника и иностране државе налази клаузула о арбитражном решавању спорова, може се сматрати да се инострана држава одрекла позивања на имунитет у случају спора.

2. Политичких догађаја у земљи дужника или рата државе чији је држављанин дужник – са другом државом. Ти политички догађаји могу да буду врло различити, на пример револуција, грађански рат. Битно је само да су у питању такви догађаји због којих дужник не може извршити плаћање.

3. Општег мораторијума плаћања, немогућности конверзије валуте земље дужника у конвертабилне валуте или забране трансфера – до истека ових забрана.

4. Забране извоза или увоза робе или услуга. Забрана мора имати политички карактер, тако да се неће сматрати да је наступио осигурани случај ако је забрана увоза уведена из санитарних разлога или ради заштите људи и очувања животне средине.

5. Једностраног раскида уговора од стране државе или државне организације као купца или корисника услуга. То је врло тежак ризик, јер због имунитета државе увознице извозник у тој држави не може очекивати судску заштиту.

6. Заплене, оштећења, забране располагања или уништења робе учињеног од стране државе, од часа изласка робе из државе места отпремања до приспећа у државу места пријема робе.

7. Забране или онемогућавања транспорта робе, али само из политичких разлога. Ако због преоптерећености капацитета железница није могла примити на

превоз робу за иностраног купца, неће се сматрати да је наступио осигурани случај.

Некомерцијалним ризицима изложена је и имовина која је уложена у предузећа или пословне јединице у другој држави. Сматраће се да је наступио осигурани случај уколико страна држава изврши:

1. Национализацију, експропријацију или предузме неку другу меру која се може поистоветити са национализацијом или експропријацијом.

2. Ако наступи несигурност да се располаже имовином у трајању од најмање 12 месеци, због других мера предузетих од државе у којој је извршено улагање.

3. Уништења или оштећења имовине у току рата који води држава у којој је извршено улагање имовине, односно политичких догађаја у тој држави. Тежина овог ризика може се сагледати на примеру рата између Ирака и Кувајта.

Организација која обавља осигурање спољнотрговинских послова

Осигурање спољнотрговинских послова обавља посебна организација: Фонд за осигурање и финансирање спољнотрговинских послова. Фонд је основан Законом о фонду, има статус правног лица и уписује се у судски регистар.

Средства потребна за оснивање Фонда износе најмање 5 000 USD. Та ће средства обезбедити савезно министарство надлежно за економске односе са иностранством из донација домаћих или страних правних лица. Посебно је Законом одређено да ће средства потребна за почетак рада Фонда обезбедити Савезна влада из наменског кредита Међународног удружења за развој и по основу споразума о донацијама са државама донаторима.

Фонд за своје обавезе у правном промету одговара целокупном својом имовином и не може се позивати на изузеће од одговорности по основу суверенитета оснивача. Савезна Република Југославија не одговара за обавезе Фонда у правном промету. Међутим, за извршавање обавеза Фонда могу се употребити средства која су донатори уложили у Фонд, јер она представљају део имовине Фонда.

Фонд нема статус друштва капитала (акционарског друштва или друштва с ограниченом одговорношћу). Зато у погледу правног положаја Фонда не могу бити примењене одредбе Закона о предузећима.

Органи Фонда су: управни одбор, директор и надзорни одбор.

Управни одбор има председника, заменика председника и пет чланова. Именује их и разрешава Савезна влада.

Управни одбор је орган управљања у Фонду. Закон детаљно уређује надлежност управног одбора, тако да нема потребе да се то понавља у овом тексту.

Директора Фонда именује и разрешава управни одбор. Он је орган пословања у Фонду.

Надзорни одбор има председника, заменика председника и три члана. Именује их и разрешава Савезна влада. Основна функција надзорног одбора је да врши надзор над законитошћу рада директора и управног одбора.

Основни општи акт Фонда је статут. На статут као и на расподелу добити и сношење губитака сагласност даје Савезна влада.

Фонд једном годишње подноси Савезној влади годишњи извештај о пословању. Надзор над законитошћу рада Фонда врши савезно министарство надлежно за економске односе са иностранством.

Пословање Фонда

Основна делатност Фонда је осигурање спољнотрговинских послова и пружање других услуга у вези са осигурањем од некомерцијалних и комерцијалних ризика. Поред тога, Фонд се бави финансирањем извозних послова извозно оријентисаних предузећа и предузетника и рефинансирањем извозних послова код комерцијалних банака. Рефинансирање значи да Фонд може одобравати кредите комерцијалним банкама из којих ће оне одобравати кредите својим комитентима за финансирањем извозних послова. Фонд може преузимати обавезе банака, других финансијских организација и институција и организација за осигурање, проузрокованих неплаћањем или неизвршењем обавеза домаћих лица у извозним пословима. У таквим случајевима Фонд индиректно гарантује иностраним повериоцима за уредно извршавање обавеза од стране наших дужника. У делатност Фонда спада и унапређење пословне сарадње југословенских предузећа и предузетника са иностранством, у области извоза роба и услуга путем посредовања, промоције, обезбеђивања контаката и давања савета.

Фонд стиче приходе из премије осигурања коју плаћају осигураници, донација добијених у складу са савезним законом, кредита међународних и других домаћих финансијских институција, накнада које оствари пружањем својих услуга, као и других извора у складу са законом.

Мада то Закон изричито не одређује, из природе делатности Фонда произлази да његове расходе представљају накнаде из осигурања за наступеле осигуране случајеве и трошкови пословања.

Исто тако, мада то Закон изричито не одређује, из природе његове делатности произлази да се вишак прихода над расходима уноси у резерве сигуности. Одлуку о расподели добити доноси управни одбор Фонда.

Права и обавезе уговорних страна

Закон не одређује која су права и обавезе уговорних страна из уговора о осигурању извозних кредита. То се одређује уговором о осигурању који закључују Фонд као осигуравач и осигураник. Ипак, на основу општих принципа о уговорним односима могу се поставити нека општа правила која важе у том погледу.

Уговор о осигурању извозних послова је двострано обавезујући уговор. Основна обавеза уговарача осигурања, а која настаје на основу тог уговора, јесте обавеза на плаћање премије. Премија се одређује на основу околности које су од

значаја за оцену ризика, Те околности је уговарач осигурања дужан да саопшти Фонду приликом закључења уговора. Таква околност може, примера ради, бити политичка или економска ситуација у земљи увозника. Или, која средства служе за обезбеђења осигураног потраживања. Уговарач осигурања није дужан да Фонду саопшти околности које су опште познате, на пример околности у вези са политичком ситуацијом у земљи у коју се врши извоз..

Уговарач осигурања не сме без сагласности Фонда мењати услове уговора који је закључио са иностраним партнером. Тако, он не сме продужавати рокове отплате кредита.

С друге стране, Фонд је дужан да исплати накнаду из осигурања уколико се остварио осигурани случај. Накнада је лимитирана износом суме осигурања из полисе. Уколико је инострани дужник отплатио неке рате кредита пре наступања осигураног случаја, за толико се накнада из осигурања смањује. При томе се сума осигурања увек уговара у износу који је нижи од износа осигураног потраживања (на пример, за 10%). Тај део осигураног потраживања представља самопридржај осигураника који Фонд не накнађује. На тај начин је осигураник стимулисан у погледу одлучивања у које земље врши извоз и да настоји да се осигурани случај не оствари.

Исплатом накнаде из осигурања на Фонд прелазе права осигураника према иностраном дужнику у вези са наступелим осигураним случајем. Фонд ће предузети мере да се осигурано потраживање наплати. Осигураник је дужан да пружи Фонду сву потребну помоћ у том погледу. Нарочито осигураник не сме предузети никакву меру без сагласности Фонда, из које би се могло закључити да је опростио дуг или део дуга иностраном дужнику. Уколико је Фонд остварио регрес у девизама, осигураник има право на одговарајући део наплаћених девизних средстава (део који не обухвата износ самопридржаја).

Дуг који је наплаћен од иностраног дужника дели се између Фонда и осигураника, у сразмери у којој су учествовали у штети због неплаћања.

Неколико критичких напомена

Функција осигурања извозних кредита од некомерцијалних ризика је подстицање извоза из земље у којој је извршено осигурање. Тим осигурањем се може вршити регионално усмеравање извоза. Уколико осигурвач престане са осигурањем извозних послова за одређену земљу, извоз роба и услуга за ту земљу ће престати. Извозник који би вршио извоз робе или услуга без осигурања вршио би то на свој ризик.

Међутим, почетни фонд сигурности за осигурање извозних кредита од некомерцијалних ризика је толико низак да се може сматрати симболичним. За који је извозни посао довољно покриће од 5 000 USD? То није довољно ни за осигурање једне извезене машине, а камо ли за осигурање читаве фабрике коју наш извозник гради у иностранству. Посебно треба имати у виду да није у питању појединачни

ризик. Осигурање се не односи на једну машину или постројење, него на све интересе југословенских извозника у одређену земљу.

Фонд наплаћује премију осигурања за извозне послове. Међутим, чак и кад не би било осигураних случајева, требаће да прође десетине година да се у Фонду скупи довољно средства да Фонд може исплатити накнаду из осигурања ако због ратних или политичких ризика увозник одбије да плати вредност увезене хидроелектране или термоелектране.

За осигурање некомерцијалних ризика Фонд не ужива подршку државе. Држава не одговара за обавезе Фонда. Практички посматрано, то значи да је осигурање извозних послова од некомерцијалних ризика комерцијални посао Фонда.

Фонд може стицати средства и из донација. Није прецизирано о каквим се донацијама ради. Може се закључити да је законописац мислио на донације из буџета. Ако је то тако, онда је то требало изричито прописати. Овако произлази да су донације могућност која се не мора реализовати.

Исплатом накнаде из осигурања на Фонд прелазе права домаћег осигураника према имостраном увознику. Ако држава није учествовала у покрићу штете, она према иностраном увознику нема никаква права. Међутим, кад би држава учествовала у покрићу штете коју је домаћи извозник претрпео у неком извозном послу, она би могла захтевати од Фонда да јој у том износу изврши цесију својих права према иностраном увознику. На тај начин би финансирање извозних послова било подигнуто на виши, међудржавни ниво. Наша држава би имала одређена права према држави увозници, која је политичким или сличним мерама спречила наплату потраживања нашег осигураника за извоз у ту државу. Разуме се, не треба у том погледу бити сувише велики оптимиста. Али у сваком случају, држава извозница има веће шансе да наплати потраживања својих извозника него што је имају сами извозници или Фонд који је накнадио штету због ненаплате потраживања својих осигураника према повериоцима из земље увозника.

Као средство за осигурање потраживања у вези са извозним пословима може послужити банкарска гаранције. Зато треба нагласити да се осигурање извозних послова од некомерцијалних ризика и банкарска гаранција не искључују. Извозник има право да се користи банкарском гаранцијом и кад није наступио осигурани случај из осигурања извозних кредита. И обрнуто постоје случајеви код се извозник може користити осигурањем мада није наступио догађај покривен банкарском гаранцијом. На пример, над иностраним увозником је отворен поступак стечаја, па је он из тог разлога обуставио плаћања. Да би коисник остварио права из банкарске гаранције, није од значаја зашто је дужник пао под стечај. Међутим, код осигурања извозних кредита обавеза осигуравача наступа тек ако дужник није извршио плаћање због одређених некомерцијалних ризика.